

PORODICA SERDAREVIĆ SA POSEBNIM OSVRTOM NA MUHAMEDA SEIDA I ABDULAHA SERDAREVIĆA

Konac prošlog i početak XX vijeka zatekao je Muslimane BiH u jeku borbe za vjersko-prosvjetnu autonomiju, osavremenjavanju vjeronauke i pokretanju nekoliko časopisa.

Odlaskom Turske iz ovih krajeva i austrougarskom okupacijom bosanskohercegovački Muslimani su bili zbunjeni. Progresivne snage imale su zadatak da reformišu zastarjeli sistem vjeronauke u mektebima, medresama i drugim odgojno-obrazovnim ustanovama gdje se predavala islamska vjeronauka, da zakržljalu i uspavanu svijest naroda probude i da savremenijim pristupom i tumačenjem islamske misli vjeronauke pokrenu na nauku i samostalan rad.

„Dio muslimanskih prvaka, koji su se nadali restauraciji Turske, bio je protiv svakog svjetovnog obrazovanja ubijeden da bi oni umjeli već da vladaju na stari način. Drugi su propovijedali prosvječivanje, vjerujući da će biti neophodno i u slučaju povratka Turske. Samo su oni, kojima je bilo jasno da se život mora graditi na novim temeljima, energično tražili da se otvori put novim kulturnim shvatanjima.“¹⁾

U to vrijeme kada su Safvet-beg Bašagić, Edhem Mulabdić i Osman Nuri Hadžić svojim velikim duhom i umjetničkom riječju budili uspavanu bosanskohercegovačku sredinu nastojeći ukazati na nove puteve novog vijeka, puteve školstva i evropske prosvjete, djeluje i Muhamed Seid Serdarević, jedan od najposobnijih i najpismenijih teologa svoje generacije, a nešto kasnije i njegov brat Abdulah ef. Serdarević.

Kako je svojevremeno pisao rahmetli Alija Ahmić, „porodica Serdarevića vodi porijeklo od Sardara, a svi su članovi porodice bili intelektualci i paše. U Budimpešti je živio neki serdar koji je bio paša. U to vrijeme izbile su pobune janjičara za koje je, kao inicijator, bio okrivljen on. Zbog toga je prognan u Kakanj ili Gornju Zenicu, gdje je bio pod neposrednom jurisdikcijom travničkog vezira. Nakon smrti ovog sardara njegov sin bi postavljen za

1) Salim Čerić, *Muslimani srpskohrvatskog jezika*, Sarajevo, 1968., str. 169.

prvog muderrisa, novonapravljene medrese, koju je podigao sultan Ahmed III²⁾. Tako je od samog osnivanja Sultan-Ahmedove medrese (1720. g.) pa sve do njenog zatvaranja (1946. g.) porodica Serdarevića kontinuirano davala značajan doprinos, regrutujući po jednog muderrisa u svakom vremenu.

Imena svih muderrisa iz porodice Serdarević koji su predavali u Medresi od njenog osnutka nisu poznata, ali se zna, kako navodi A. Ahmić, „da su u posljednjih 7 decenija predavali ovim redom: Mehmed ef. zatim njegov sin Abdulhamid-ef, zvani Mula-ef. poslije njega njegov sin od 1913., Muhamed ef. do 1918., a od 1918, pa do 1946. g. muderris je bio njegov brat Abdulah ef.“³⁾

U ovom, dosta skraćenom, referatu, pokušaćemo prikazati život i djelo braće Muhameda i Abdulaha Serdarevića, koji su nesumnjivo ostavili vidan trag na vjerskom i kulturnom polju Muslimana naših krajeva, pa i šire.

I

Muhamed Seid Serdarević je rođen 8. decembra 1882. u Zenici. Osnovno obrazovanje, kao i početno srednje vjersko, stekao je u rodnom mjestu pred ocem Abdulhamid-ef. muderrisom Sultan-Ahmedove medrese. Iza toga se 1889. g. upisuje u Gazijin Hanikah, gdje se odmah uključio u „najviši ders“ kako je sam pričao. Predavanja je slušao pred uvaženim alimom Mehmed-ef. Muftićem, muderrisom Kuršumlje medrese, a kasnije i kod Ahmed-ef. Hadžijamakovića, muderrisa Hanikaha, koji se upravo vratio sa studija iz Istanbula. Serdarević je istovremeno pohađao i Daru-l-muallimin i završio ga 1904. g. sa odličnim uspjehom.⁴⁾

U vrijeme svoga naukovanja isticao se kao vrlo marljiv i darovit učenik. Mnogo je čitao i bilježio. Naročito se zanimao za pedagogiju. Nadahnjivao se idejama Šejha Muhammeda Abduh, Džemaluddina Afganija, a bio je vrlo privržen i djelima velikog pisca, borca i mudžtehida Tekijjuddina ibn Tejmije. Uticaj ove trojice islamskih velikana odraziće se kasnije i na rad i djelo Muhameda Seida Serdarevića. Još kao đak, 1904. g., priv. put se u islamskom tisku M.S. Serdarević javlja u petom godištu Behara člankom „Kibur i tevazu“ - (Oholost i poniznost).

Po završetku Medrese posvećuje se mualimskom pozivu, nakon što je imenovan prvim muallimom u svom rodnom mjestu. Na toj dužnosti ostaje sve do 1910. g. Muallimski staž će mu uveliko pomoći da temeljito upozna

2) Alija Ahmić, *Takvim* za 1976. god., str. 195.

3) Alija Ahmić, *El-Hidaje*, II, br. 2-3, str. 35.

4) Vidi, Mahmud Traljić, *Glasnik VIS-a* za 1977. god., str. 45.

sve nedostatke mektebske nastave. Jedan od najvećih nedostataka bio je nepostojanje prikladnih udžbenika na domaćem jeziku, zbog čega će se Serdarević usuditi da piše na narodnom jeziku. Rukovođen tim motivima on je napisao Ta'limi tedžvid kako bi djeci olakšao pravilno čitanje Kur'ana.

U tom smislu on piše i druge vjeronaučne udžbenike na sasvim nov i moderan način. Djelo Usuli dinijeje sadrži osnovna načela islamskog vjerovanja. Napisano za mektebsku upotrebu, ali je s obzirom, na pomanjkanje udžbenika korišteno i u medresanskoj nastavi. Uputa u povijest islama je djelo odgojne i didaktičke naravi. Ističe poučne primjere i upozorava na nauku koju treba neprestano crpiti. „Svakako najvrednije i najpoznatije djelo iz njegovog spisateljskog opusa je Fikhu-l-ibadat, reprodukcija arapskih i turskih djela. Djelo se nalazi među prvim a možda i jedinim primjerkom kodifikacije osnovnih fikhskih propisa u našoj literaturi“.⁵⁾ Uz fikh od Abdulaha Zečevića ovo djelo do danas predstavlja jedinstven pokušaj kodifikacije islamskih propisa u nas. Napisano je 1917. g. i od tada, pa sve do danas koristi se kao udžbenik u našim medresama. Svjestan da se mektebska nastava ne može dalje obavljati po sistemu Bergivije i na stranim jezicima, zalagao se za nastavu na narodnom jeziku sa kvalifikovanim kadrom vjeroučitelja. Program zasnovan na ovim temeljima izložio je na prvoj skupštini imamsko-muallimskog društva u referatu „Preustrojstvo mektebi ibtidajia“.

Kao veliki pobornik izvođenja nastave na narodnom jeziku, po uzoru na druge islamske zemlje, zalagao se za arapsko pismo, pored ostalog, „što bi ono moglo biti jedan vidljivi zajednički znak muslimana.“

O načinu funkcionisanja mekteba u listu Tarik je u cijelosti štampan „Mektebski red“ koji je sastavio M.S. Serdarević, a koji su odobrile vjerske vlasti. Taj kućni red do detalja je propisao pravila o vladanju učenika u školi i van nje, koja se odnose kako na radne navike, tako i na higijenske mjere i način odijevanja.

Period najintenzivnijeg Serdarevićevog rada počinje od oktobra 1910. i traje do 1913. kada biva postavljen za urednika lista Muallim, glasila muslimanskog muallimskog i imamskog društva za BiH. Ono što je karakteriziralo Muallim kao i sve listove onog doba, jeste namjera da se utiče na usmjeravanje muslimanskog stanovništva u pravcu prosvjetnog i kulturnog usavršavanja i napretka. List je koncipiran tako da se ugledao na glasovite islamske revije, a ponajviše na egipatski El-Menar. U uvodniku prvog broja, prvog godišta se kaže „da će list donositi članke iz svih znanosti a poglavito iz vjerskih znanosti i uzgojoslovlja... Osim toga nastojaćemo da upoznajemo

5) Džemaludin Latić, Predavanja povodom 100-godišnjice ??? str. 69.

svoje čitaoce sa prosvjetnim prilikama i radom na tome polju naše braće muslimana iz drugih krajeva prostranog svijeta. Prikazivaćemo u listu na novopisane ili štampane knjige i kitabe bilo na našem jeziku, bilo na turskom ili arapskom, te prepričavati što god vidimo da je za nas korisno.“⁶⁾

Uredništvo se doista držalo zacrtanog programa i za vrijeme trogodišnjeg izlaženja list je pokazao vidne rezultate. U listu Misbah iz 1912. u broju 3-4, izašao je prikaz glavnog urednika Sakiba Korkuta u kojem se osvrće na nekoliko tadašnjih domaćih i stranih listova i časopisa. U istom broju Korkut daje i prikaz Muallima, čijeg urednika hvali kao istaknutog vjersko-prosvjetnog radnika.

Muallim je bio izvanredna prilika za Serdarevićev reformski rad. Teme o reformisanju vjerske nastave, njenom unapređenju, kao i o cjelokupnom vjerskom životu preovladavale su u listu. U prvom listu su objavljeni, pored ostalih, i ovi članci: „Kako predavati Ilmihal“, „Kako se predaje tedžvid u našim medresama“, „Navala na mektebi ibtidaije“, „Naša vrhovna autonomna vlast za vjersku prosvjetu našeg milleta“, „Naši muallimi“, „Zorna nastava“, „Rad prosvjetne ankete“ i dr. List je pisan arebicom na narodnom jeziku.

Nakon smrti njegovog oca Abdulhamid-ef., Zemaljska vlada je 1913. g. imenovala Muhameda Seida Serdarevića za imama Centralne kaznionice u Zenici. Iste godine on nasljeđuje oca i kao muderris u Sultan-Ahmedovoj medresi. U vrijeme svoga imamskog službovanja Serdarević je napisao knjigu Nauka islama, namijenjenu zatvorenicima koji izdržavaju kaznu u zeničkom zatvoru. Ovu knjigu koristio je i ostali muslimanski živalj. Knjiga se sastoji od šest poglavlja koja tretiraju načela islamskog vjerovanja. Knjiga je didaktičkog sadržaja pisana razumljivim stilom i, kako su hroničari zabilježili, „prva ove vrste u povijesti bosanskohercegovačkih Muslimana“.

Serdarević je u izdanju islamske dioničke štamparije u Sarajevu 1905. g. izdao knjigu Kratka povijest islama. U djelu se obrađuju Allahovi poslanici, životni put i poslanička misija. Poslanici se obrađuju redosljedom njihovog istorijskog javljanja. Obavezno se navodi rodoslov i trajanje životnog vijeka, za većinu godina rođenja, a za sve godine smrti. Posebno je interesantno spomenuti da Serdarević piše o nekim poslanicima o kojima se malo zna i koje Kur'an nije spomenuo u kontekstu kazivanja o Božijim poslanicima. Na primjer, on spominje: Juša'a, Šimevila, Ešiju, Eremiju, Uzejra i Danijela, navodeći i neke karakteristike kitaba koji su im objavljeni. Prilikom pisanja ovog djela autor se služio turskim i arapskim izvorima. Djelo je

6) Dr. Muhamed Huković, *Alhamijado književnost i njeni stvaraoči*, Sarajevo 1986. str. 241.

pisano laganim pripovjedačkim stilom. Godine 1915. izlaze u izvanrednom izdanju „Muslimanske biblioteke“, što ju je u Mostaru izdavao zaslužni knjižar Muhamed Bakir Kalajdžić, tri Serdarevićeve rasprave: Jedan hadisi šerif, Dvije opasne socijalne bolesti i Istinitost Božijeg bivstva i Muhamedova, a.s., poslanstva. Ovo su u stvari tri predavanja održana u raznim prilikama i objavljena u Tarihu i Muallimu. Sve tri knjižice su vrlo sažete i poučne, a posebno treba istaći Istinitost Božijeg bivstva i Muhamedovog, a.s., poslanstva. „To je prvo i skoro jedino djelo koje govori o Božijoj egzistenciji u cjelokupnoj književnosti Bosanskih Muslimana.“⁷⁾ Djelo je toliko ostavilo jak dojam na Milivoja Malića, apsolventa pariške Sorbone, da se on nakon čitanja ove rasprave uvjerio u ispravnost islamskog učenja o Bogu i pred zagrebačkim imamom Ismet-ef. Muftićem, primio islam.⁸⁾

Muhamed Seid Serdarević je napisao i četiri biografsko-književna spisa: monografije dvojice istočnih mudraca - pjesnika Ebu-l-Eala el-Mearrije i Iranca šejha Muslihuddin Sadije, te dvojice velikih teologa i reformatora Šejha Muhammeda Abduhua i Tekijjuddina ibn Tejmije. Posebno vrijedi istaknuti obiman esej Muslihudina Šejha Sadija zbog izuzetno uspjelog spoja pjesnikove biografije, atmosfere njegovog vremena te sadržine i oblika njegove poezije, datog u čistom, lahkom i skladnom obliku.⁹⁾

Uz sve spomenuto Serdarevićev rad karakterizira i saradnja sa svim muslimanskim listovima i časopisima njegovog vremena. Sarađivao je u: Beharu, Gajretu, Tariku, Misbahu, Jeni Misbahu, Biseru i Muallimu. Njegovi biografi spominju da je „napisao preko stotinu članaka u svim islamskim listovima“. Taj broj je teško utvrditi jer se u listu Muallim, kojeg je lično uređivao i uglavnom popunjavao njegove stranice, vrlo rijetko potpisivao.

Muhamed Seid Serdarević je bio zapažen i kao društveni i javni radnik. Bio je predsjednik Antialkoholičarskog društva „Itihad“ u Zenici. Vidan doprinos dao je držeći predavanja o alkoholizmu i prostituciji. Bio je jedan od osnivača Muslimanskog muallimskog i imamskog društva za BiH, a na drugoj skupštini ovog društva izabran je za predsjednika. Aktivno je učestvovao u pisanju brojnih predavki Ulema-medžlisu, Vakufsko-mearifskom saboru pa i Zemaljskoj vladi. Zalagao se za rješavanje problema mektebske nastave, položaja muallima, Daru-l-muallimina i dr.

U vrijeme masovnog emigriranja muslimanskog stanovništva u Tursku 1910. g., Serdarević se aktivira na pisanju proglasa u kojima pokušava

7) „Anonimus, Muhamed Seid Serdarević“ (uz 25. obljetnicu smrti), Osvit iz 1943. g. broj 65, str. 3.

8) Isto.

9) Muhsin Rizvić, Behar (književno-istorijska monografija), Sarajevo, 1971. god., str. 198.

suzbiti narastajuće iseljavanje. U tom smislu on ističe štetne posljedice sa socijalnog, vjerskog pa i materijalnog aspekta.

Bio je član vjersko-prosvjetne ankete (1911) koju su sačinjavali elitni vjerski učenjaci onog vremena. Na toj anketi se Serdarević pojavio kao aktivni učesnik i zapisničar.

Bio je član Hodžinske kurije, tijela koje je vršilo izbor, odnosno smjenu, reisu-l-uleme i članova Ulema-medžlisa. Godine 1914. biva imenovan travničkim muftijom ali se zahvalio na toj visokoj časti ostavši i dalje u svojstvu imama uvjeren da će na taj način bolje lužiti Muslimanima. Umro je u nedjelju 26. maja 1918. u Zenici. Za nepunih 36 godina svoga života ostavio je dubokog traga u životu Muslimana Zenice u BiH. Inače, Serdarevićev rad karakterističan je po njegovom originalnom pisanju, prevodilačkoj djelatnosti, reformi vjerske nastave, organizovanju mualimsko-imamskog staleškog udruženja i pisanju udžbenika na narodnom jeziku. Kao takav bio je cijenjeni islamski pregalac koji je sav svoj život utkao u borbu za očuvanje, širenje i učvršćivanje islamske ideje u našim krajevima i blistav primjer generacijama koje dolaze.

II

Odlaskom sa javne scene, Muhamed Seid Serdarević je dobio dostojnog zamjenika i gorljivog protagonistu svojih ideja u ličnosti svoga brata Abdulah-efendije. Iako njegovo obrazovanje i djelatnost nisu bili na nivou Muhameda Seidovog, ipak je predanim radom i maksimalnom voljom i naporom uspijevaao da uveliko popunjava prazninu u životu muslimana zeničkog kraja, koja se i te kako osjetila. I danas su živa sjećanja na njegov plemeniti lik u srcima njegovih prijatelja i sugrađana, a posebno njegovih đaka. Na-žalost, o njemu je napisan samo jedan članak povodom njegove smrti, objavljen u Glasniku VIS-a od 1951. godine na strani 56. Ovo su samo neki detalji kojih se sjećaju njegovi poštovaoci.

Abdulah Serdarević je rođen u Zenici 16. decembra 1898. godine. Osnovno vjersko obrazovanje je završio pred ocem Abdul-Hamid-ef. Upisao se 1908. godine u Daru-l-mualimin a potom na Šeriatsko-sudačku školu (Mektebi nuwab) koji je završio 1916. godine. Poslije se upisao na Pravni fakultet u Zagrebu, ali ga nije završio zbog izbijanja prvog svjetskog rata. Umro je 9. decembra 1950. god. Poslije smrti Muhamed-ef. biva postavljen za glavnog muderrisa i upravitelja u Sultan-Ahmedovoj medresi, a nešto kasnije i za imama Centralne kaznionice u Zenici. Predavao je arapski i turski jezik i kiraet. Kako u njegovo vrijeme nije bilo prikladnih udžbenika, pogotovo za turski jezik, služio se njemačko-turskom gramatikom, što dokazuje

da je bio i odličan poznavalac njemačkog jezika. Posebno se bavio logikom i istovremeno bio veliki logičar i rijetko susretljiva ličnost, posebno u ulemanskim krugovima, ličnost koja je blagovremeno i efikasno reagovala na određene pojave u životu.

Pored upraviteljskih i vaspitno-obrazovnih poslova, Abdulah-ef. je vodio i medresansku biblioteku koja je imala, preko 670 knjiga. Svi đaci Medrese su bili članovi biblioteke, uzimali su knjige na čitanje, pisali referate, a kasnije razgovarali o pročitanim djelima i njihovim autorima. Lično je vodio evidenciju o pozajmljenim i vraćenim knjigama. Vrijedan pažnje je i njegov trud na planu obogaćivanja knjižnog fonda biblioteke.

U želji da Medresa dalekosežnije utiče na prosvjetnom planu, Abdulah-ef. je povremeno organizovao predavanja u sklopu vanškolskih aktivnosti kojima su prisustvovali đaci i izvjestan broj „običnog“ svijeta. Predavanja su držana iz oblasti vjerskih i svjetovnih znanosti, kao što su: higijena, medicina, kultura, prosvjeta itd. Predavači su uglavnom bili ljudi koji nisu radili u Medresi, a nerijetko i nemuslimani.

Svojim radom Abdulah-ef. Serdarević je u velikoj mjeri nastavio realizovati reformatorske ideje svoga prethodnika, brata, Muhameda Seida Serdarevića. Donošenjem kombinovanog nastavnog programa od strane Ulema-medžlisa za niže medrese, 1934., zenička muslimanska populacija je bila suočena sa inovacijom u Medresi koja je bez presedana na Balkanu a možda i u svijetu. Naime, te godine, otvaranjem prvog razreda za muškarce, primane su i djevojčice, koje su s uspjehom završile osnovnu školu. Od tada ova Medresa nosila je naziv: „Mješovita niža medresa Sultan-Ahmed u Zenici“.¹⁰⁾ Imajući na umu običaje i shvatanja muslimanske sredine, maksimalno se trudio da u Medresi vlada red i disciplina. Znajući da bi i najbezazleniji eksces dječaka ili djevojčice kompromitovao kompletnu nastavu, strogo je vodio računa i lično nadzirao provođenje kućnog reda. U Mješovitoj nižoj Sultan-Ahmedovoj medresi djevojčice su sjedile u odvojenom redu klupa, izlazile u drugim terminima na đачke odmore i nisu imale internatski smještaj.

Djevojčice su na predavanjima bile pokrivene šamijama a u javnom životu su nosile marame, dimije i bluze dugih rukava. Na osnovu usmene predaje nekih njegovih učenica, Abdulah-ef. je na ulici pazio da li su njegove učenice propisno odjevene i ukazivao na eventualne propuste. Skoro da je bila postala uzrečica prilikom međusobnog susretanja učenica: „Je li te vidio Abdulah-ef. ?“ Poznati su i slučajevi snižavanja ocjena iz vladanja zbog toga što su neke učenice primijećene na večernjem korzu ili zeničkom vašaru koji je održavan 15. maja svake godine.

10) Zgrada medrese je u odličnom stanju, a trenutno služi kao „Muzej grada Zenice“.

U vrijeme Abdulah-efendijinog službovanja, u svojstvu muderrisa i upravitelja, Medresa je doživjela vidno napredovanje. Prvo, zgrada je bila dotrajala i nefunkcionalna, tako da se u njoj skoro nije više moglo učiti i predavati. Na njegovo insistiranje nekoliko uglednih zeničkih prvaka podignuta je na istom mjestu nova zgrda koja, kako je svojevremeno pisao A. Ahmić „na prvi pogled gledaocu daje veoma lijepu arhitektonski zaokruženu cjelinu sa svim potrebnim prostorijama.“

Na dan otvaranja nove zgrade, 23. septembra 1927. g. prema procjenama tadašnjih novinskih izvještača, okupio se veliki broj stanovništva iz Zenice i okoline. Glasilo Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO) Pravda u broju od 27. septembra 1927. g. ističe da je to bio prvorazredan događaj u kulturnom životu Muslimana Zenice i njene okoline. Pod naslovom „Nova medresa u Zenici“ u spomenutom listu se kaže i ovo: „Naročito pozvan na ovu svečanost došao je iz Sarajeva presvijetli gospodin reisu-l-ulema Čaušević u pratnji gospodina Mujagića i Mutapčića, vrhovnih šeriatskih sudaca, da ovoj, u današnja vremena rijetkoj svečanosti, prisustvuje.“

„Dvorište Medrese je natkriveno, a predsoblje je izrađeno od drveta sa drvenim stubovima. Na sredini dvorišta bio je šadrvan sve do 1934. g. kada su napravljene banje sa tuševima, koje su služile učenicima za kupanje i uzimanje abdesta. Okolo je osam učeničkih soba sa krevetima i čistom urednom posteljinom. Naprijed je zbornica, bolnica (đačka ambulanta prim. H.M.) i dvije učionice. Tri ostale učionice su van medresanske zgrade. (Nalazile su se na spratu zgrade sadašnjeg Odbora IZ-e Zenica, prim. M.) Do učeničkih soba su trpezarija i kuhinja.¹¹⁾

Medresa je služila preko dvjesto godina vjersko-moralnom podizanju i prosvjećivanju Muslimana zeničkog sreza i okoline. Kroz to vrijeme izašao je veliki broj muallima, imama, vaiza i sibjan-muallima, koji su mnogo učinili za svoj narod. Bilo je učenika ove medrese, koji su odavde otišli u drugu školu ili medresu i tamo nastavili nauku, a među takvim ima: kadija, muderrisa među kojima je bilo i vrlo učenih i zaslužnih ljudi.“¹²⁾ Nakon treće reforme u Sultan-Ahmedovoj medresi, koja je završena 1934. g. u vrijeme svesrdnog Abdulah-efendijinog zalaganja, nastavu je pohađalo 37 učenika i 50 učenika, a za pet školskih godina izučavalo se 25 predmeta. Primjetni su i predmeti kojima su đaci upotpunjavali opšte obrazovanje, a koje su nerijetko predavali pripadnici drugih vjeroispovijesti. Uvidom u medresansku evidenciju u periodu od 1927. do 1946. g. u Medresi je bilo upisano 444 učenika i učenica.

11) Alija Ahmić, El-Hidaje, II, br. 2-3, str. 35.

12) Isto, str. 36.

Skoro se pouzdano može ustvrditi da nijedan muderris Sultan-Ahmedove medrese, pa ni iz porodice Serdarevića, nije bio toliko vezan i privržen Medresi kao Abdulah-ef. Svoj radni vijek posvetio je Medresi, njenom radu, usavršavanju i opstanku. Ovakav odnos je bio uslovljen porodičnom tradicijom i osjećajem potrebe da se Muslimanima zeničke regije omogući pismenost i neophodna obrazovanost u duhu vremena i prilika koje su to iziskivale. Nošen idejama svoga brata Muhamed-efendije, Abdulah-ef. je svim silama radio na osavremenjivanju nastave što je rezultiralo uvođenjem svjetovnih predmeta, osnivanjem mješovite medrese i angažovanjem nastavnika nemuslimana u cilju kvalitetnije realizacije nastavnog plana i programa.

Abdullah-ef. Serdarević predstavlja rijedak primjer identifikacije poziva i institucije. Medresa mu je bila „druga priroda“, kako jednom reče njegov bratić Mensur, i van nje „nije bilo ništa“. Iako je, u kriznom vremenu, morao brinuti i o supruzi preminulog brata i njegove troje djece, te o ostarjeloj majci i sestri, ipak je u Medresi provodio najviše vremena i najviše bio okupiran njome. Skoro čitav dan bi boravio među učenicima. Tek nakon što bi se pogasila posljednja svjetla i sve utonulo u duboki mir, napuštao je zgradu i odlazio na kratki počinak.

Iz navedenog se vidi da je riječ o vjeroučitelju i reformatoru visokog ranga, čijem bi životu i djelu trebalo posvetiti dužnu pažnju u narednim istraživanjima.

THE SERDAREVIĆ FAMILY AND THE WORK OF MUHAMED SEID AND ABDULAH SERDAREVIĆ

Muhamed Seid Serdarević (1882-1918) came from a respectable ulema family from Zenica. His father was his first religious teacher. After that he entered the Gazija's Hanikah, and after that Darul-Muallimin. After the completion of his education, till 1910 he worked as a muallim, and after that till 1913 he was the editor of the newspaper „Muallim“.

Just like the Islamic reformers, Muhamed Abduhu and Džemaludin Afgani, Serdarević together with some other Muslim intellectuals, gave a significant contribution to the reaffirmation of Islamic thought and the reforms of religious life in these parts. The work in the „Muallim“ was an opportunity to express his visionary and creative spirit.

In 1913, after his father's death, he was appointed imam of the central penitentiary in Zenica and the muderris of Sultan Ahmed's medresa. As a prominent social and public figure, he was the president of the Antial-

chocolic Society „Itihad“ Zenica and the president of the Muslim Society of the Muallims and Imams of Bosnia and Herzegovina.

He was also active as a writer. His publication „Fikhul-ibadet“ from 1917 is still used as a textbook in the medresas. The main characteristics of Serdarević's work are his creative writing, his translations, his work on reforms, his activity in the professional association, the educational work in the Sultan Ahmed medresa in Zenica and the writing of textbooks in the vernacular.

Abdullah Serdarević (1898-1950), like his broteher Muhammed, is one of the rare progressive Muslim intellectuals of his time. His main activity was the improvement of the work in Sultan Ahmed's medresa in Zenica. It can be stated, almost with certainty, that none of the muderrises of this educational institution were so devoted to it as Abdullah Serdarević. This was due to the fact of family tradition on one hand, and his feeling that the Muslims of the Zenica region should be given the opportunity to become literate and to acquire necessary education in the spirit of their time and conditions, on the other. Inspired by the ideas of his brother, he worked on the modernization of the teaching process, and that resulted in the inclusion of secular subjects, enrollement of both male and female students in the Medresa and the engagement of non-Muslim teachers for secular subjects. As a result of his honest approach to work and his achievements, his personality is still vividly present in the memory of the Muslims of Zenica.